

град", „Бягството на Галатея“, „Пътване към себе си“ и други съвременни произведения, повестта на Богомил Райнов наново поставя остро и оригинално проблема за отговорността на обществото за личната съдба на отделния човек. Основният патос на „Пътища за никъде“ е в болката за човека, за неговата разбита творческа воля, за неговата изпепелена обич и вяра, за неговата помръкнала радост. „Пътища за никъде“ е монолог-изповед за трагичната разруха на един измъчен човешки дух, тя е обвинение и присъда срещу догматичното бездушие и сектантска безцеремонност към човека, тя е зов за по-голяма обществена отзивчивост към личната съдба на индивида, за повече доверие, уважение и сърдечност към отделния човек в социалистическото общество.

Повестта „Пътища за никъде“ е интересен и показателен момент в творческото развитие на Богомил Райнов, разкриващ стремеж към синтетична проза с ясно изразена обществена заангажираност на автора. Без да се стреми да изненада с неочаквана скоклива асоциативност, с ефективни ретроспекции и необикновени интелектуални прозрения, Б. Райнов създава една съвременна литературна творба, отличаваща се със свободна линия на повествованието, съвременна рефлексивност, напрегнат интелектуален нерв и вътрешна динамичност на разказа. Съвре-

менното звучене на повестта се определя преди всичко от философско-етичния ѝ подтекст, идейно-психологическата обемност на централния образ, от постигнатия лаконизъм и интелектуално доверие в читателя.

Днешния читател познава Богомил Райнов от творчески превъплъщения, твърде различни по своята тематична целенасоченост, художествена сила и искреност. В повечето от своите произведения авторът респектира със сполучливо изградените динамични и увлекателни сюжети, със занимателността на фабулата, с богатите и разнообразни човешки характери. За оня, който се стреми да обхваща многостранните творчески интереси и реализирани възможности на писателя, поета и теоретика на естетическата мисъл Богомил Райнов, не е трудно да попадне под хипнозата на един рядък за нашите условия интелект. Но в „Пътища за никъде“ има нещо, което не само респектира и изненадва, а което вече покорява. В нея прозвучава честно и ясно гласът на авторовата комунистическа съвест. „Пътища за никъде“ е гражданско откровение на писателя Богомил Райнов. Тя има художествената привлекателност на произведение, родено от избликването на дълготриска на нравствена и духовна енергия.

Магдалена Шишкова

Литературознание

ГЬОТЕ В БЪЛГАРИЯ¹

Предлаганият труд, който изцяло има 312 стр., представлява важен принос към общото литературознание у нас. Макар и по-рано да са били опитвани подобни изследвания от страна на писатели и учени, които са се интересували за българо-немските литературни отношения, проучването на германиста Стефан Станчев има това голямо преимущество, че обхваща по-голям период от преводи и изследвания и че разглежда проблемите за провикването и преценката на Гьотевите произведения у нас от едно строго критично и последователно прокарано становище. Особено в случая е това, че авторът навсякъде довежда възприемането на Гьоте в България

в тясна връзка с цялостния процес на литературния живот у нас, долавяйки зависимостта на избора и на тълкуването на Гьотевите произведения от характера и насоките на поетическото творчество и на литературните възгледи на българските писатели. Според това трудът на Станчев включва, композиционно погледнато, четири глави: 1. Преводи до Освобождението; 2. Преводи и литературнокритически гледища до Октомврийската революция; 3. Гьоте у нас до 9 септември 1944 г. и 4. Същата тематика в литература за Гьоте до последно време. Една подробна библиография накрая допълня шатлаво широкия план на изследването.

Сам Гьоте, при своето всестранно литературно образование и при бързото разпространение на произведенията му в множество преводи на разни езици, е имал неведнъж случай да се произнася върху значението на литературното общуване между народите и

¹ Ст. Ив. Станчев, Гьоте в България, част I, II, III. Годишник на Соф. университет, том LVII и LIX София, държ. издателство Наука и изкуство, 1963—1965, стр. 150, 74 и 88.

върху смисъла и оправданието на преводите. Особено през последната епоха от живота си, когато Гьоте е бил вече един от най-признатите представители на родната си литература във всички културни страни, той е чувствувал все по-силно необходимостта да бъде включено делото му в обсега на новата „световна литература“, като се направи тази литература достъпна навсякъде, въпреки разнобразието на националните езици. Гьоте рагува страстно за внедряване на международна солидарност в името на общата художествена култура и на великата идея за побратимяване на народите чрез изкуство и наука, способни да повишат човешкото достойнство. В изказвания пред близки приятели и пред посетители от чужбина той неотменно насочва младите поети да мислят не само за напредъка на литературата в отечеството си, но и за приобщаването на цял свят към центъра и интересите в книжнината, гдето и да е възникнало то, било в миналите векове, било в ново време и особено при настъпващия мощен подем на образованието и на изкуството.

На 31 януари 1827 г. той развива идеята, че поезията трябва да се смята общо благо на човечеството, а не привилегия на определени среди и епохи. Да се задоволяваме само с родната си литература би било неоправдано с нищо, ограничено, назадничаво разбиране и да търсим хубавото в близки и далечни страни или времена се явява дълг на всекиго, който иска да бъде издигнат умствено човек. Калдерон, испанецът, твърди веднъж Гьоте пред секретаря си Екерман, може да бъде например тъй интересен за немца, както и сръбската народна песен или китайската литература. Помним ли, че хората навсякъде мислят, чувствуват и действуват по еднакъв начин, въпреки значителните отлики в нравни и социални ограничения, естествено се явява, че те могат да се вживяват в драмите на Есхил или Софокъл по същия начин, както и в тези на Шекспир, както и да разбират душевните изживявания в романите на Ричардсон тъкмо тъй, както и сърдените възмущения, предмет на Гьотевата поема „Херман и Доротея“. В разговор с полските поети Мицкевич и Одинец на 12 август 1829 г. Гьоте се връща отново на любимата си тема за култивирането на интереса към „световната литература“, молейки тези млади свои познати да го запознаят с цялото развитие на полската литература, с която сам е бил вече запознат отчасти, чрез главните произведения на Мицкевич. Отново той подчертава, че при стремежа да се установи правдата в света литературата на отделните народи неизбежно ще достигне до нещо по-общо в характера си, без обаче, както забелязва и Мицкевич, тя да губи особености си национален характер, както го има дори поезията на неграмотните народи, наследена от дълги векове.

Но, за да станат чуждите литератури достъпни за всекиго, неминуемо трябва да се появят поетически преводи, които се съгласуват точно с оригинала, запазвайки вярно и художествените му качества. Изказвайки се така пред даровития преводач от испански език Гриз (през януари 1815 г.) Гьоте не скрива, че може би предпочитане заслужават преводите в проза, понеже те предават по-сполучливо човешкото на мисли и чувства. Немската литература, мисли Гьоте все тогава, има това предимство пред другите европейски литератури, че притежава отлични преводи от всичко значително в поезията и прозата, в лириката и драмата на гърци, римляни, италианци и французи, така че обикновеният немец не е принуден да учи езика им, за да вникне в съдържанието и духа на тяхната богата художествена литература.

Под въпрос обаче може да се постави днес мнението на Гьоте, доколко в духовната природа на немца лежало да бъде тя повече способна да вникне в особеностите на всичко, особено при чуждата психика, отколкото би могъл да стори това кой да е друг европейски народ. Защото в това отношение разлика между немца и италианеца или между немца и поляка, или кой да е славянин, не би могла да се прокара, при доказаните вече истини, че има отлични преводи на старите и на новите класици на италиански, руски и други езици, включително и на български в някои случаи. Вярно остава само толкова, че немците са проявили по-рано голяма ревност за превеждане на своя език на чуждите образцови произведения, отколкото техните съседи, французи или англичаните, чиято политическа или културна сила се е налагала на света.

Гьоте у нас, в България! Темата е твърде важна, за да заслужава най-подробно проучване. Писаното по-рано по въпроса е твърде малко и твърде незначително по обхват и вникване. Достатъчно е да сравним късия очерк на Димитър Бабев от 1932 г. в сп. „Листопад“ с най-живия опит, който тук разглеждаме, за да се убедим какъв голям напредък е направило нашето литературознание в тази област в течение само на 30 години. Интересът към делото, идеите и личността на Гьоте е нарасъл дотолкова, че и преводи и проучвания бележат сега етап, достоен за признание с богатството на библиографските посочвания и с проникателността на критическите анализи. Частно трудът на Стефан Станчев е, струва ми се, най-доброто от това, което сега можем да посочим като монография върху приемането и разбирането на някой чужд писател у нас. Преводите от Гьоте и оценките върху тях и върху писаното за големи писател са подложени от Станчев на един изчерпателен разбор, който би могъл да послужи като образец за подобни проучвания върху други големи

писатели, преведени на български и разглеждани от български критици и учени.

Авторът е основно запознат с произведението на Гьоте и с писаното за него, за това свидетелствува и обстоятелството му проучване върху Гьотевицата „Фауст“, поместено в том 43 от Годишника на Софийския университет (1959). Той ни се разкрива като добре школуван литературовед, при особен интерес към идейната и художествената страна на поетическите произведения; и той пристъпва към решение на трудната си задача с правилни критически поглед, подсилен от всичко, което дълга редица изследователи, излезли от различни светогледни и естетически предпоставки, са могли да му подкажат като най-сполучлив подход към предмета.

Първата част на труда се занимава с провикването и тълкуването на Гьотевицата поетически произведения в България от средата на XIX век до 1932 г., стогодишнината от смъртта на Гьоте. Глава I се занимава с преводите от Гьоте до Освобождението (1878). Отбелязвайки общия характер на българската история през периода, когато революционно-демократическата идеология се налага на всички прогресивни писатели, начело с Чинтулов, Каравелов, Славейков и Ботев, Станчев изтъква как по необходимост романтичното и сантименталното начало в поезията се обграбя от една национална насока на убеждения и чувствителност, която влияе и върху избора на превеждания чужди творби. Не случайно най-добрият критик тогава, Нешо Боичев, препоръчва за превеждане от немски Шилеровите „Разбойници“ и Гьотевата драма „Гьот фон Берлихинген“; и не случайно, при липсата на интерес към Гьотевицата по-значителни поеми или драми всред едно патриархално общество, закъсняло в културното си развитие, младият студент по философия в Москва, Никола Катранов, сантиментален патриот, който копнее за родината си (той е прототип на Тургеневия Инсаров в романа „Навечерието“), превежда Гьотеовото знаменито стихотворение „Kennst du das Land“, използвайки един руски превод. Макар да улучва изобщо и тук, както и в превода си на друго Гьотеово стихотворение „An die Entfernte“ („Нима ти тръгна вече от мене“), нещо от образите, настроението и стила на оригинала, Катранов остава в 1853 г. значително далеч от поетическия нерв и техническата съръчност на Славейков, когато той преработва втория превод на Катранов, през 1864 г. („Отиваш си ти вече от мене!“), а много по-късно, в 1883 г., превежда от руски Гьотеовото „Над всички върхове е мир“, проявявайки по-жив усет за лирическото настроение и езиково-ритмичната страна на оригинала. Да се прилага към тези преводи, които означават някакво твърде свободно „побългаряване“ на чуждите неща, един строг кри-

тически мащаб, какъвто е необходим днес, би било крайно неуместно. Историческият момент, с неговата слаба художествена възприемчивост и предимно политическа насоченост на мислите, не позволяват още едно по-дълбоко сродяване с творчеството на Гьоте.

Освобождението на България внася значителен прелом в духовните интереси и в литературните разбираня. В сериозни списания като „Мисъл“ (1892) и „Български преглед“ (1893) се печатат наред с оригиналните поетически творби преводи от западните писатели, от Волтер и Лесинг, от Гьоте и Хайне и т. н. Понеже в училищните програми се предвижда запознаване на учениците с по-стари и по-нови образцови автори, не закъсняват да се появят Вазови преводи от Гьоте (стихотворения и части от „Фауст“), при които са използвани не оригиналните, а руските преводи. И някои по-слаби писатели посяват към Гьоте, без обаче да улучват шо-годе ритмично-мелодичната или емоционалната страна на първообраза. Станчев се спира в глава II подробно на тези опити и на преводите на „Егмонт“, „Клавиго“, „Вертер“, правени предимно по руските им преводи, без да открива в тях следи от художествените достойнства на оригиналите. Нито в „Херман и Доротея“, нито в „Ифигения“ и „Тасо“, преведени през 90-те години на миналия век от Л. Попов, не проличават стилните и художествено-идейните страни на оригинала, въпреки отделни по-сполучливи езиково-мелодични места. Преводът на части от „Фауст“ у Г. П. Стаматов (1897 г. от руски) не задоволява в никакво отношение, когато преводът на анонимния Z. (1899, от оригинала) изненадва със свежия си поетически тон и, колкото невероятно да се вижда, стои по-високо от по-късните преводи на Ал. Балабанов, Д. Осинин, К. Христов и В. Мусакков, както това се вижда от съпоставките у Станчев. „Въз основа на сравнените и анализирани преводи до появата на Пенчо Славейковите преводи, твърди Станчев, може да се направи изводът, че с незначителни изключения българските преводачи не са успели да разкрият лирическата сила и художествените своеобразия, дълбокото идейно съдържание и езиковите и стилини особености на Гьотевицата творби. Главната причина се крие в обстоятелството, че с преводи се залавят все още люде без поетически дарования, без сигурни знания на немски език и без достатъчна езикова култура и усет към родния език.“ Важно е да се изтъкне още, че ако споменатите драми и романът „Вертер“ от Гьоте се превеждат поради своята идейна сила, стихотворенията като „Миньон“, „Горски цар“, „Певецът“ и т. н. задоволяват по-скоро интимно-емоционалните копнежи на българското образовано общество в 80-те и 90-те години на миналия век.

Важен етап в сериозните сродявания у нас с поезията на Гьоте отразяват преводите на Пенчо Славейков, „След анонимния преводач от 1899 г. Пенчо Славейков е първият бъл-

гарски поет и преводач, който разкрива непреходната красота и сила на Гьотевата поезия в свежо, ясно поетическо слово. По-голямата част от Славейковите преводи и днес не са загубили своята художествена стойност.“ Това наблюдение на Станчев може да се приеме като напълно вярно, особено след като се запознаем с вещия и подробен анализ на Славейковите преводи. При тънко вникване в смислово съдържание, ритмичен градеж и стилини особености на тези преводи Станчев успява да разкрие всичко положително в тях като художествено претворяване на Гьотевите оригинали. Превода на баладата „Рибарят“ той обявява за „пълноценен художествен превод“, поради емоционалното и стило-ритмичното родство с оригинала. Същото мнение поддържа, и с право, и по отношение на други стихотворни преводи от Гьоте, като при някои от тях поличават обаче и слабости. Високи постижения означават Славейковите преводи на „Прометей“ и „Царят на вилите“, дето езиков колорит и баладно настроение са улучени с правилен усет за етос и изразителен стил на преводите. Изрично обаче трябва да се изтъкне, че преводите на Славейков са по-скоро претворяване, а не дословно предаване на оригиналите. Все пак и при тази особеност, при това отклонение, Славейков е успявал да предаде, според Станчев, „лирическия полъх, основното настроение, стиховата организация, системата на римуване и цялостното образно-емоционално въздействие“.

Колкото се отнася до влиянието на Гьоте върху Славейковото оригинално творчество, там може да става въпрос, доколко то почива на истински афинитет и доколко то е външно добижаване до теми, идеи и чувствителност на Гьоте. За по-дълбок афинитет тук мъчно може да се говори, макар сам Славейков да посочва Гьоте като един от своите учители в поезията, наред с Хайне, и макар той да подражава в някои свои малки стихотворения и поеми на мотиви и образи у Гьоте. Като творческа индивидуалност и като светогледно осмисляне на поезията Славейков стои в съществени точки на противоположни позиции, за да не може да се смята за продължител на някаква гьотевска традиция у нас. Станчев долавя правилно тази противоположност, сочейки като важна причина за нея различното обществено и културно развитие у нас, независимо от личната неустановеност на Славейков по въпросите на естетическата теория и практика. Интерес представлява, като белег на дълго занимаване на Славейков с поезията на Гьоте, очеръкът му върху „Гьотевите песни“ от 1898 г., дето говори не толкова литературният критик, колкото поетът, със своята адмирация за някои съществени страни в лириката на великия ваймарец. Основателно Славейков подчертава връзката между песните на Гьоте и немските народни песни и високото художествено внушение, което ни облъхва от някои Гьо-

теви балади („Коринтската невеста“, „Бог и баядерка“). Изобщо при прегледа, който прави на Славейковото творчество с оглед към влиянието от Гьоте, Станчев проявява откъм най-добра страна своето литературно-естетическо и критическо вникване в същността на литературното творчество и възвзаимодействието при родствени литературни явления.

В особен раздел на глава II авторът ни занимава с отношението на българската литературна критика от началото на XX век към Гьоте. Привеждайки главно мнението на проф. Боян Пенев за българските преводи от Гьоте, тълкуването на Гьотевото творчество като „изкуство за избраници“ и крайно неоправданото разбиране на Гьотевия характер като по същество индивидуалистично-олимпийско отрицание на тълпата, Пенев подчертава влиянието на Гьоте върху Славейков, като не вижда — и основателно — подобно влияние върху Вазов и Яворов. Контактът между Яворов и Гьоте е само случаен, нищо от поетическата чувствителност на Гьоте не намира отражение у Яворов, макар авторът на „Подир сенките на облаците“ да е превел, по външна подбуда, някои стихотворения на Гьоте. По-обстойно се спира Станчев на Пеневата критика за превода на „Фауст“ от Ал. Балабанов, която намира там, покрай някои сполучливи места, изобщо слабо разбиране на Гьотевия мисловен кръг и неточно предаване на мисълта. Основателно Станчев критикува всичко незадоволително в един мой очерк за „Вертер“ от 1908 г., дето повече внимание е било отделено на генезиса на романа, отколкото на идейното съдържание. Има сега да направя едно признание, което обяснява отчасти грешката ми. Очеръкът ми трябваше да бъде отпечатан без възможността да се помести втората му част, дето се занимавах със съотношението между поезия и действителност в романа и с общите художествени достойнства на едно поетическо дело, намерило широк отзвук у нас.

Глава III е посветена на преводите от Гьоте и на критиката за Гьоте у нас от Октомврийската революция до стогодишнината от смъртта на Гьоте (1932). Авторът разглежда преводите на „Херман и Доротея“ от неизвестни по литературна култура и поетически усет любители на Гьотевото творчество и превода от Гео Милев на „Егмонт“ (1921), който се оказва твърде сполучлив по точно смислово съдържание, ритмика и емоционален колорит, и на „Клавиго“ (1922), дето езиково образните особености говорят за правилно разбиране на оригинала, при личността и на някои неизбежни грешки. Твърде слаб се оказва преводът на „Фауст“ от Н. Вранчев (1922) и в езиково и в ритмично отношение. Той остава по-долу от превода на Балабанов и не донася нищо ново в разбирането на Гьоте у нас. Баладата „Тулският крал“ се явява през 1922 г. в два превода, един слаб от Ст. Георгиев и друг по-задово-

лителен в звуково и ритмично отношение от Гео Милев. Ценно постижение през този период е преводът на „Херман и Доротея“ от Асен Разцветников (1928), в който проличават високите художествени достойнства на този поет, с върно почувствувана форма (хекзаметър) и сполучливия подбор на епитети и изрази, гдето се чувствава и полът от народната песен. Станчев разкрива с тънко вникване всички положителни качества на този превод, изхождайки от правилни съображения върху стилистиката, поетиката и метриката на немската и на българската поезия.

Във връзка с чувстването на стогодишната от смъртта на Гьоте през 1932 г. на български се появиха статии за поета, които заслужават известно внимание като разширяване или вдълбочаване на интереса към сложната духовна природа на поета, към неговата разностранна дейност и към разрешението на важни светогледни и естетически проблеми. В някои от тези статии авторът долавя ту по-сериозно отношение към творчеството, в духа на една научно-реалистическа интерпретация, ту повърхностни биографически бележки и тълкувания в „идеалистически аспект“.

Отбелязани са особено студията от 1921 г. на проф. К. Гълъбов, писани на немски език, върху езика на ранните Гьотеви драми, и моето изследване върху „Психологията на поетическия опит“ от 1921 г., в което се притеглят често примери от творбите и изказванията на Гьоте. Авторът се спира и върху преводните трудове на Масарик и проф. Шахов върху „Фауст“, както и върху книгата на Шахов „Гьоте и неговото време“ (превод от 1930 г.), по-близка по някои основни разбирания до съвременните идеи за ръста на литературата и смисъла на Гьотевото творчество, отколкото очерка за „Гьоте като естествоизпитател“ (преведен в 1930 г.) от расиста Чемберлен.

Втората част от труда на Ст. Станчев се занимава с поетическите преводи и с литературната критика от 1932 до 1944 г.

Разгледани са стихотворните преводи на Емануил Попдимитров, Д. Осинин, Д. Стоевски и А. Разцветников, доколкото те означават видим напредък в овладяване на езика, техниката и образно-идейното у Гьоте, при което не без значение са били ту постиженията на поети като Яворов, Лилиев, Траянов и др. в областта на художественият слово, повлияли и върху изкуството на преводачите. Отбелязани са и преводите на Гьотеви афоризми и разговори. На второ място авторът се занимава по-надълго с проучването на проф. К. Гълъбов върху „Обожествяване и природа“ у Гьоте (1930), при което се критикуват рязко някои схващания на Гълъбов по проблематиката в „Гьот“, „Вертер“, „Ифи-

гения“ и „Фауст“. Тук нямам възможност да навлизам в детайлите на една полемика, при която срещу „идеалистическите концепции“ и „метафизическото съзнание“, подсказани от Нише и Шпенглер, застават по-нови реалистически и материалистически разбирания, отрекли всичко субективистично или мистично на миналото поколение гьотевоведи. От своето непримиримо гледище Станчев се обявява и срещу идеалистичните тълкувания на Янаки Арнаудов в неговия „Културно-обществен етиюд“ върху Гьоте, който стои под влиянието на „духовно-историческия“ метод на Гундолф и който, макар и да разкрива битовите и икономическите предпоставки на немската литература в XVIII век, иска да съгласува индивидуалистично-аристократичната основа на Гьотевата мисъл и на Гьотевото творчество с „гражданската“ идеология у него. От същото становище Станчев преценява отрицателно и расистко-идеалистичната интерпретация на Янко Янев, в статията му от 1931 г. „Гьоте и Хегел“, гдето се утвърждава някакво сходство в идеите между поети и философи и гдето трагедията „Фауст“ се тълкува като драма на „абсолютния дух“. Станчев спира внимание и върху други студии или очерци от това време у нас, застъпили вече по-здрави схващания върху творчество и светоглед на Гьоте и определили по-правилно „фаустовият човек“ у Гьоте и реалистичната насока на художествените му творби, без да издапа в шаблонна схематизация. И тук, както и изобщо при литературната теория и критика се наблюдава често как естетически вкус и светогледно или научно тълкуване вървят в различни насоки и водят към неразрешени противоречия.

В глава II авторът повдига въпроса за „Гьоте на българската сцена“, като излиза от факта, че докато драмите на Шилер се играят в българските театри още преди Освобождението и стават обикнат репертоар след това, от Гьоте бива изнесена до 1932 г. само една единствена пиеса, именно „Егмонт“. Как трябва да се обясни този странен на пръв поглед факт? Вярно е, че опит за представяне на част I от „Фауст“ е бил правен у нас още през 1921 г., в театъра „Съюза и смях“ и в някои провинциални театри, но това е било епизод без други последици. Психологическите и идейните страни на „Фауст“ не са могли да пробудят по-жив интерес сред нашата публика, способна да разбира и да оцени високо наситените от революционен патос и демократични идеи драми на Шилер, каквито са налице у Гьоте само при „Егмонт“. Критиката на времето се отзовава изобщо благосклонно за образа на „Егмонт“ в Народния театър, схващайки вярно улучения характер на Маргарита при артистката Н. Буюклиева и искреното благородство на Егмонт, застъпен от Вл. Трандафилов. Но само толкова. Гьоте драматикът не става любимец на българската

публика. Че „Тасо“ и „Ифигения“ изобщо не са били в състояние, въпреки всичките си художествени достойнства, възхитили във Франция един философ-критик като Иполит Тен, да привлекат една социална среда като нашата по-рано, е добре обяснимо. Но затова толкова по-силно са въздействували у нас преводите на „Фауст“, на „Херман и Доротея“, на „Вертер“, за които са се намислили все повече нови преводачи (Осинин, Разцветников), доловили по-слабо или по-силно ритмично-мелодичното или образно-лиричното на езика. С признание изтъква Станчев сполучливите преводи на Д. Стоевски на „Посвещение“ към „Фауст“ и на „Предвечни слова“, на Ем. Попдимитров при стихотворенията „Дива роза“ и „По езерото“, отчасти на Кирил Христов при „Фауст“ (въпреки някоя несполучка), който по-стегнато и енергично, отколкото Балабанов, е предал някои места в текста, но изобщо рядко успява да даде по-високи постижения, в сравнение с 30 години по стария превод на Балабанов.

Третата част на труда (1965) обхваща периода от 1944 до 1964 г. И тук авторът остава верен на своите лични теоретически разбирания за преводческото изкуство, основани на дългия опит в чужбина и у нас, като взема във внимание само преводи, които означават по-сериозно приобщаване към творчеството на Гьоте. И тук той подлага на принципна преценка изследвания или частични обяснения, които искат да разкрият различни страни на Гьотевата философска мисъл или на Гьотевата художествена теория и практика, като държи сметка за прелома, настъпил след появата на марксистческата литературна критика, противопоставила се на предишното идеалистическо литературознание.

В духа на по-старите и по-новите реалистични традиции у нас и често в съгласие с литературните тенденции на поетите-революционери (Смирненски, Гео Милев, Вапцаров) някои преводачи искат да преведат по нов начин стихотворения на Гьоте, наситени с борческа идеяност. Например Л. Огнянов и П. Спасов превеждат едновременно в 1945 г. стихотворението „Чуй съвет от мен“. Огнянов предава текста така:

О, вземи съвет от мен,
не прахосвай млади дни,
туй завет да бъде твой!
Че съдбовните везни
рядко спират във покой:
ти си горе — и сваляш,
господар и повелител —
или роб и повелител,
смазан или победител,
накованя или чук.

У Спасов началото гласи:

Не! послушай, що говоря,
познай своите млади дни,
мъдрост с време овладей. . .

И двамата преводачи улучават добре основната мисъл и остават близко до оригинала с образна и мелодична реч — тъкмо тъй както Спасов успява с превода на Гьотевото „Мисъл страхлива“:

Мисъл страхлива,
дух боязлив и
женско изчакване,
плахо оплакване, —
туй свобода
не ще ти даде.
Но със стихии
който се бие,
гръб не превива,
сили развива,
той боговете
ще привлече.

Преводът на Д. Стоевски на „Прометей“ бележи също крачка напред в сравнение с преводите на Ал. Балабанов и Пенчо Славейков; а преводът на „На луната“ от Д. Статков по форма и по лиричен тон е решително по-приемлив от по-старите преводи. За нараснала творческа зрелост говорят и преводите на Статков от 1955 г. напр. на „Песента на Мохамед“ и на „Морско плаване“, с техните ритмични особености и специфична образност и емоционалност, или на цикъл стихотворения от „Западно-източен диван“. Но за значителните постижения при художествените преводи от Статков говори най-добре преводът му на „Фауст“, в който по-край всичко друго особено изтъква сполучливото предаване на философско-мисловната страна на произведението. Станчев съпоставя места от преводите на Статков и Балабанов, за да изтъкне превъзходството на първия не само в „емоционалното обогатяване“ на картините, но и в пресъздаването на философско-лиричното настроение в една или друга сцена. При втората част на трагедията особено сполучливо, почти с „буквална точност“, е предадена мистичната концепция в края на пето действие за символичния смисъл на всичко преходно. Все тъй добре са преведени и други най-трудни места, както това личи от анализа на Станчев, с който можем да се съгласим напълно. Големи трудности е преодолял преводът не само при идейното и описателното, но и при формално-ритмичното, гдето той е улучил всички размери и особеностите на мелодичната отсценка.

Глава II от трета част е озаглавена „Гьоте в светлината на българската литературна критика след 9 септември 1944 г.“ Тук авторът се занимава с новите насоки на гьотеведението у нас и в чужбина и особено с написаното около 1949 г., във връзка с 200-годишнината от рождението на великия ваймарец. Ако изобщо цялото дело на Гьоте е било и по-рано подхвърляно на различни оценки, от становище на коренно противоположни литературноестетически, философски и светогледни начала, в последно време контрoверзиите са засилени с появата

на една марксистическа критика, която проучва личността и творчеството на Гьоте в светлината на новите реалистично-демократически и хуманистични схващания. Станчев има предвид особено трудовете на Шагинян и Вилмонт в Съветския съюз и на Лукач, Винглер, Рила, Гротевол и други учени в Германската демократична република, както и преценките у нас в духа на същите схващания у Л. Огнянов и Ал. Пешев. Той разглежда надълго книгата на К. Гълъбов от 1948 г., озаглавена „Гьоте — живот и творчество“, в която той вижда отражението на светоглед и методи, застъпвани от поклонници на идеалистическата, анти-материалистическа литературна естетика като Гюндолф, Кроче, Дилтай, Зимел, Белшовски и др. Не е тук мястото да влизам в разбор на едно разногласие, което има сложни предпоставки и изисква по-подробни разяснения. Ще забележа само толкова, че това разногласие, тъй естествено в развоя на една наука, в която обективни и субективни моменти са тясно преплетени, няма да се претованови тъй скоро, както мисли и сам ав-

торът, когато забелязва накрай, че „многоликото и богато творчество“ на Гьоте „ще бъде винаги предмет на нови преводи и на нови научни изследвания“. Проучването на Станчев, тъй сериозно по замисъл и тъй задълбочено в своите теоретически предпоставки, означава ценен подтик за българската литературна мисъл и специално за проучването на международните литературни отнoшения с оглед към Гьоте.

Важен принос към решението на въпроса за проникването на Гьоте в България имаме и в изчерпателния библиографски преглед в края на книгата, който обхваща стотици номера и разпределя материала в следните части: I. Произведения в превод („Егмонт“, „Клавиго“, „Вертер“, „Ифигения“, „Херман и Доротея“, „Фауст“ и пр. и пр); II. Разговори, мисли и афоризми; III. Стихотворения — най-подробно посочени; IV. Литературни критики (монографии, студии, статии) и V. Азбучен показател на преводите и на техните немски оригинали.

Акад. Михаил Арнаудов

ГОЛЯМО ДЕЛО НА БЪЛГАРСКАТА БИБЛИОГРАФИЯ¹

Българският периодичен печат е една от характерните прояви на Възраждането. Закъснял с повече от два века след Европа, той се разгръща нашироко и обхваща (особено след Освобождението) целия обществено-политически, икономически и културен живот на страната. В значителната си част дело на горещи патриоти, българският печат взема активно участие в проблемите на своето съвремие. Не е възможно да се представят борбите на Възраждането без трескавата журналистическа дейност на Каравелов, Славейков, Ботев; работата на партията — без подкрепата на „Ново време“, „Работнически вестник“. Като събира в себе си творенията на най-големите български умове, изразява техни идейни търсения, стремежи, спорове, борби, българският периодичен печат е и най-сигурният свидетел за нашето минало. Ако се вземе изцяло като едно завършено дело, той дава широка, пълна и подробна картина на обществения живот в България. Не е нужно да се говори, че печатът е траен извор за научни изследвания от всякакъв вид. Ученият, погледнал към миналото, дори с цел да говори за настоящето или бъдещето, пристъпва към перио-

дичните издания от изтеклите години като към надежден помощник.

Всъщност работата с българската периодика досега беше извънредно трудна. Нейното изучаване е още в началото си. Защото, между другото, боравенето със старите вестници и списания поглъща много труд при положение, че те не са обхванати, систематизирани и характеризирани от една пълна библиография. Библиографският указател на периодичния печат е първото и най-голямо улеснение за изследователя. Досега то липсваше на нашите учени, въпреки че усилия и в тази област са полагани неведнъж. С благодарност припомняме делото на Иван В. Шопов (1852 г.), Л. Каравелов (1861—2), Иречек (1872), по-късно Ю. Иванов, А. Т. Балан, П. П. Славейков. Сериозен, ценен и досега е трудът на Юрдан Иванов „Българският периодичен печат от възрождението му до днес“ (1893). Тази книга излиза във връзка с петдесетгодишнината на българската журналистика и е плод на задълбочено проучване. Останалите библиографски описания са направени или без необходимата библиографска подготовка, или само частично отразяват периодичния печат. Не трябва да се забравя, че съставянето на пълен репертоар на националната периодика е най-трудно изпълнимата задача на всяка национална библиография. С нея са се справили успешно само най-напредналите кул-

¹ Димитър П. Иванчев, Българският периодичен печат (1844—1944). т. I и II. Изд. Наука и изкуство, 1962, 1966 г.